

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
„ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д. УШИНСЬКОГО”

Макаренко Світлана Іванівна

УДК 373.2 : 372.3

**ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА
ДІТЕЙ 5-го РОКУ ЖИТТЯ
В ПРОЦЕСІ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Гавриш Наталія Василівна,

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Крутій Катерина Леонідівна,

Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти.

кандидат педагогічних наук, доцент

Горбунова Наталія Володимирівна,

Республіканський вищий навчальний заклад „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) МОН АРК, директор інституту педагогіки, психології та інклюзивної освіти, доцент кафедри української філології.

Захист відбудеться „9” листопада 2010р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 при Державному закладі „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського” за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Нищинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського” за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий „7” жовтня 2010 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

О. С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Одним із провідних завдань реалізації сучасної особистісної парадигми дошкільної освіти є плекання індивідуальності кожної дитини, підтримка її прагнення виявляти самостійність, об'єктивувати потребу в самовизначенні, самореалізації. У цьому контексті все більшої актуальності набуває розвиток якостей мовлення дітей як одного із засобів самовираження, особливо з огляду на сенситивність дошкільного віку щодо розвитку мовлення й характерну для цього періоду природну емоційність і мовну чутливість малюків. Водночас розвиток активного мовлення істотно гальмує засилля екранних засобів інформації (відео та DVD, комп'ютер, Інтернет тощо) – „телевізійні”, „екранні” діти – мовленнєвопасивні, страждають точністю і яскравістю їхньої лексики. „Мовленнєві” проблеми „екранних” дітей відбиваються й на особливостях розвитку інших видів діяльності, зокрема образотворчої – як способу діалогу зі світом: дошкільники „зависають” на тиражуванні одноманітних робіт, а в техніці виконання подекуди залишаються на початковому рівні.

Сучасні дослідження в галузі педагогіки й психології доводять, що дитина за своєю природою є поліхудожньою, її свідомість здатна одночасно охопити всі види художньої діяльності з їх своєрідним переплетінням у процесі розвитку

(А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Григор'єва, Т. Казакова, І. Ликова, Е. Маркова, Б. Юсов та ін.). При цьому гармонійний взаємозв'язок видів художньої діяльності, в якому мовлення, художнє слово є стрижневими компонентами, створює сприятливі умови для збагачення словника дітей. Надзвичайний художньо-естетичний потенціал щодо цього має образотворча діяльність, у якій мовленнєві дії можуть підпорядковуватися меті й змісту зображення чи навпаки спрямовувати, стимулювати його (Л. Бачерикова, О. Вепрева, Є. Ігнат'єв, М. Кольцова, Т. Комарова, Г. Люблінська та ін.). За таких умов і слово, і зображення одночасно виявляються для дітей найкращими засобами вираження внутрішнього світу, почуттів, оригінальності, самостійної думки в художньому образі (Н. Горбунова, О. Дронова, Л. Компанцева, Т. Постоян, Ю. Руденко, О. Савушкіна та ін.). Задоволення цієї потреби дає можливість подальшого розквіту особистості дитини, духовних резервів її самоусвідомлення, самооцінки й самовдосконалення.

З усіх етапів дошкільного дитинства найбільш сенситивним у лексичному розвитку є п'ятий рік життя: на тлі природної емоційності мовленнєва діяльність стає особливо активною й вільною. Саме з цим періодом науковці пов'язують „вибух” у розвитку словника, відзначають характерне для п'ятирічок посилення уваги до точності слововживання, прагнення до

самоствердження, визнання через мовлення (Е. Аркін, А. Богуш, Л. Березовська, Л. Виготський, О. Запорожець, Л. Калмикова, К. Крутий, Г. Лаврентьєва, Л. Парамонова, О. Ушакова, С. Цейтлін, В. Штерн та ін.). Отже, очевидним є протиріччя між фізіологічними передумовами, природним потенціалом мовленнєвого розвитку п'ятирічних дошкільників, з одного боку, і недостатньою розробленістю методики збагачення словникового запасу дітей в умовах поліхудожнього простору – з іншого, що й зумовило вибір теми дослідження: **„Збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: Дисертаційну роботу виконано в межах наукової теми „Актуальні проблеми лінгводидактики в сучасних закладах освіти” (№ держреєстрації 0104U005504), що входить до тематичного плану кафедри філологічних дисциплін Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Автором було досліджено збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності. Тему затверджено Вченою радою Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 2 від 24.09.2006 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 2 від 27.02.2007 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експери-

ментально апробувати педагогічні умови збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності.

Завдання дослідження:

1. Розкрити зміст поняття „збагачення словника дітей в образотворчій діяльності”; схарактеризувати особливості розвитку словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності.

2. Визначити критерії, показники й рівні розвитку словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності.

3. Виявити й експериментально апробувати педагогічні умови збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності.

4. Розробити й експериментально апробувати модель та методику реалізації педагогічних умов збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності.

Об’єкт дослідження – образотворчо-мовленнєва діяльність дітей 5-го року життя.

Предмет дослідження – педагогічні умови збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності.

Гіпотеза дослідження: Збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: блочно-тематична організація занять з образотворчої діяльності; відповідність методів

збагачення словника основним етапам організації образотворчої діяльності (цілеспрямоване сприймання – обговорення змісту малюнка – малювання – художній коментар у процесі зображення – словесна оцінка малюнка); емоційна насиченість образотворчої діяльності дітей; урізноманітнення засобів утілення образу; поступове введення до словника дітей спеціальних термінів образотворчої діяльності.

Методи дослідження. *Теоретичні:* систематизація й узагальнення даних наукової та методичної літератури з проблеми збагачення словника дітей 5-го року життя, їх аналіз, порівняння – з метою уточнення сутності ключових понять дослідження та проектування моделі реалізації педагогічних умов збагачення словника дітей в образотворчій діяльності, систематизації методів збагачення словника; *емпіричні:* анкетування вихователів, аналіз планів освітньо-виховного процесу – для вивчення стану роботи зі збагачення словника дітей середнього дошкільного віку в процесі образотворчої діяльності, її відповідності вимогам чинних програм; спостереження за мовленнєвою діяльністю дітей і педагогів під час занять з образотворчої діяльності; педагогічний експеримент – для перевірки педагогічних умов збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності; *математично-статистичні* – кількісний і якісний аналіз результатів експериментальних даних з

метою з'ясування рівнів розвитку словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності.

База дослідження: Дослідження здійснювалось на базі дошкільних навчальних закладів міст Костянтинівки, Краматорська, Красноармійська, Слов'янська та Гришинського ДНЗ Красноармійського району Донецької області, а також м. Луганська. В експерименті взяли участь 192 дитини віком 4 – 5 років: 95 у контрольних групах (ДНЗ №№ 4, 13 м. Костянтинівки; № 53 – м. Краматорська, № 3 – м. Слов'янська; №№ 8, 2 – м. Красноармійська; Гришинського ДНЗ Красноармійського району Донецької області) та 97 – в експериментальних (ДНЗ № № 5, 10, 34 м. Костянтинівки та ДНЗ №39 м. Луганська), 20 вихователів цих дошкільних навчальних закладів. Анкетуванням було охоплено близько 100 вихователів Донецької та Луганської областей – слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Наукова новизна дослідження: *уперше* визначено, обґрунтовано та досліджено педагогічні умови збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності (блочно-тематична організація занять з образотворчої діяльності; відповідність методів збагачення словника основним етапам організації образотворчої діяльності (цілеспрямоване сприймання – обговорення змісту малюнка – малювання – художній коментар у процесі зображення – словесна оцінка малю-

нка); емоційна насиченість образотворчої діяльності; урізноманітнення засобів утілення образу; поступове введення до словника дітей спеціальних термінів образотворчої діяльності); визначено критерії (змістовий та експресивний), показники й схарактеризовано рівні (високий, достатній, середній, низький) розвитку словника дітей 5-го року життя в образотворчій діяльності; розкрито зміст поняття „збагачення словника дітей в образотворчій діяльності”. *Уточнено* особливості розвитку словника дітей 5-го року життя в образотворчій діяльності, пов’язані зі схожістю у фазах розвитку мовленнєвої й образотворчої діяльності та відображенням одних і тих самих ступенів узагальнення, з поступовим переходом зовнішнього мовлення під час малювання у внутрішнє, виявленням індивідуальних відмінностей дітей у відображенні в малюнку смислу слів та особливостей світосприйняття, в інтересах до образотворчої діяльності хлопчиків і дівчаток. *Дістала подальшого розвитку* методика збагачення словника дітей 5-го року життя в освітньо-виховному процесі дошкільного навчального закладу.

Практична значущість дослідження визначається розробкою методики діагностування рівня розвитку словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності; моделі реалізації педагогічних умов та експериментальної методики збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої дія-

льності; тематичного словника спеціальних термінів образотворчої діяльності для дітей 5-го року життя; добіркою словесно-поетичної наочності до розроблених тематичних циклів занять з образотворчої діяльності, що можуть бути застосовані в практиці роботи ДНЗ, а також у процесі викладання фахових методик на дошкільних факультетах вищих навчальних закладів та в інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження впроваджено в роботу ДНЗ, вихователі яких входять до асоціації педагогів дошкільних закладів м. Костянтинівки з теми „Формування художньо-естетичної компетентності дітей дошкільного віку” (акт про впровадження № 01/17-415 від 27.12.2007 р.); у практику роботи дошкільних навчальних закладів: №№ 5, 10, 34 м. Костянтинівки Донецької області (акт про впровадження № 01/17-852 від 29.12.2008 р.), № 39 м. Луганська (акт про впровадження № 197 від 18.12.2009 р.); навчальних занять курсів підвищення кваліфікації Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти для вихователів, методистів та завідувачів дошкільних навчальних закладів (акт про впровадження №218/02 від 12.04.2010 р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечено теоретичним обґрунтуванням вихідних положень та практичним використанням комплексу методів дослідження, адекватних його

го предмету, меті й завданням; якісним і кількісним аналізом експериментальних даних, дослідно-експериментальною перевіркою висунутої гіпотези, що забезпечило, крім теоретичного обґрунтування проблеми, її втілення в практику роботи дошкільних навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та результати дослідження було представлено й обговорено на міжнародних науково-практичних конференціях: II Міжнародній „Актуальні проблеми психолінгвістики” (Переяслав-Хмельницький, 2007); Міжнародній „Сучасне дошкілля: реалії та перспективи” (Київ, 2008); III Міжнародній „Актуальні проблеми психолінгвістики” (Переяслав-Хмельницький, 2008); III Міжнародній „Формула творчості: теорія і методика мистецької освіти” (Луганськ, 2010) та всеукраїнських „Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб’єктної парадигми освіти” (Слов’янськ, 2007); „Педагогічна діагностика в системі дошкільної та початкової освіти” (Луганськ, 2009) науково-практичних конференціях, а також на засіданнях кафедри дошкільної та початкової освіти Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Основні результати дослідження висвітлено у 7 публікаціях автора, з них 3 статті у фахових виданнях України, 2 – у співав-

торстві. Особистий внесок автора в роботах у співавторстві полягає у висвітленні історії становлення методики розвитку словника дітей та розкритті системи роботи з організації художньо-творчої діяльності дошкільників у процесі їх знайомства з видами і жанрами образотворчого мистецтва.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 200 сторінок. У тексті вміщено 4 рисунки, 11 таблиць, що займають 9 сторінок основного тексту. Додатки викладено на 18 сторінках. Список використаних джерел містить 260 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У „**Вступі**” обґрунтовано актуальність, визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу дослідження; розкрито наукову новизну і практичну значущість отриманих результатів; подано дані про апробацію, впровадження одержаних результатів та відомості щодо структури дисертації.

У першому розділі – „**Теоретичні засади розвитку словника дошкільників**” – розкрито наукові підходи до вивчення розвитку словника в дошкільному дитинстві, уточнено сутність поняття „збагачення словника дітей в образотворчій діяльності”;

схарактеризовано особливості розвитку словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності; виявлено її художньо-естетичний потенціал у збагаченні словника дітей.

Дослідження збагачення словника дітей на основі системного підходу пов'язане з розумінням мови як системної сукупності взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів; системи суспільно вироблених засобів для здійснення діяльності спілкування й пізнання (Ф. Березін, В. Глухов, В. Ковшиков, М. Кочерган, М. Пентилюк, А. Реформатський, Л. Щерба та ін.). Лексико-семантична система, процес становлення якої в дітей дошкільного віку становить предмет нашого дослідження, є найрухомішим серед усіх мовних рівнів.

Слова в мові існують не ізольовано одне від одного, а утворюють єдину лексичну систему, кожна одиниця якої пов'язана з іншими одиницями різними відношеннями і за значенням, і за формою (полісемічні, синонімічні, антонімічні зв'язки; тематичні та лексичні групи). При засвоєнні й застосуванні лексики ці зв'язки взаємодіють: навколо кожного слова формуються змістові (семантичні) поля, або так звані вербальні мережі. Процес якісного, свідомого засвоєння лексики відбувається шляхом „обростання” його лексичними зв'язками з іншими словами. Лексико-семантична система базується на відношеннях – парадигматичних і синтагматичних (Т. Ахутіна,

І. Зимня, О. Лурія та ін.).

На основі теоретичного аналізу визначено особливості розвитку мовлення й зокрема, збагачення лексиною словника дітей 5-го року життя (Л. Бачерикова, А. Богуш, К. Бюлер, О. Вепрева, Н. Гавриш, Н. Горбунова, Є. Ігнат'єв, Т. Казакова, Т. Комарова, К. Крутій, Г. Люблінська, Л. Обухова, О. Савушкіна, Т. Постоян, О. Ушакова, Л. Шульга та ін.). З'ясовано характерне для цього періоду „бурхливе” зростання словника – за рахунок засвоєння номінативної лексики і формування навколо „мовного ядра” (М. Красногорський) семантичних та асоціативних полів, розквіт словотворення (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Г. Лаврент'єва, Г. Смага, Є. Струніна, Т. Ушакова, В. Харченко, С. Цейтлін та ін.). Поєднання семантичного й асоціативного аспектів сприяє формуванню в дітей цього вікового періоду системи словесних значень, уточненню семантики кожного слова та переведенню слів із пасиву в актив. Зростає інтерес до слова, його звучання й значення; підвищується уважність до точного вживання слів – формуються механізми пошуку, відбору слів і способів їх зв'язку. Набуває розвитку естетична логосфера. Дослідження науковців і педагогічна практика доводять, що діти 5-го року життя надзвичайно чутливі до граматичної форми слова, а середній дошкільний вік вони визначають періодом практичного засвоєння правил уживання граматичних засобів

(О. Гвоздев, Л. Калмикова, К. Крутій, Н. Маковецька, О. Соловйова, К. Чуковський, О. Шахнарович та ін.). Значно підвищується мовленнєва активність дітей. Виразність висловів посилюється за рахунок широкого використання невербальних засобів спілкування (різноманітних поз, рухів, дій, жестів, міміки тощо). На цьому тлі, як свідчать дослідження, найяскравіше виявляється прагнення дітей до самовираження через мовлення (А. Аніщук, Л. Березовська, А. Богуш, Н. Гавриш, Д. Ельконін, Л. Калмикова, К. Крутій, Г. Люблінська, О. Соцька, Є. Струніна, О. Ушакова та ін.).

Урахування художньо-естетичного потенціалу образотворчої діяльності для розвитку мовлення й зокрема, збагачення словника дітей лексикою дало змогу розглядати її як ефективний засіб збагачення й уточнення словника дітей (А. Богуш, О. Вепрева, Н. Гавриш, Г. Лабунська, В. Мухіна, О. Савушкіна, Є. Тихєєва, Т. Постоян, Л. Шульга та ін.). Розкрито зміст поняття „збагачення словника дітей в образотворчій діяльності” – як процес кількісного збільшення обсягу нових слів та розширення смислового поля вже знайомих з метою їх активного використання у зв’язному мовленні, що супроводжує процес зображення для вираження індивідуального світорозуміння. Доведено, що в процесі образотворчої діяльності розвивається естетична „чутливість” дітей, здатність сприймати, відчувати, розуміти

прекрасне; причому, відмінно від інших, індивідуально. Неповторність сприйняття докільля закладає основу індивідуальної картини світу дитини, формування образу „Я” через створення виразних художніх образів засобами образотворчого мистецтва (кольору, лінії, форми, розміру, композиції, ритму тощо). Створені образи стають цільними, яскравішими, якщо опосередковуються мовленням. Те, чого немає в дитячому малюнку, легко й природно заміщується, доповнюється, „домальовується” за допомогою слова. І, навпаки, мовленнєва діяльність в естетичному аспекті збагачує, спрямовує, стимулює невербальні (зокрема зображувальні) творчі прояви дітей. Науковці підкреслюють значення засвоєння дітьми спеціальної термінології образотворчої діяльності, що робить процес художньо-естетичного сприймання й зображення більш усвідомленим (Т. Алієва, О. Дронова, Н. Ветлугіна, Т. Казакова, Т. Комарова, І. Ликова та ін.).

Важливим у процесі художнього сприйняття й образотворення є емоційне тло, чуттєве забарвлення моменту „проживання” краси, переживання радості від спілкування з прекрасним, відчуття власної свободи в зображувальній діяльності. Учені наголошують на ролі емоцій як механізму, що призводить у дію когнітивні процеси, є засобом активізації довільних дій дитини (А. Богуш, Н. Єжкова, М. Кольцова, Г. Леушина, Г. Люблінська,

Н. Соловйова, О. Соцька та ін.). Особливу роль у збагаченні словника дітей в образотворчій діяльності вчені відводять використанню художнього слова, яке емоційно збагачує процес сприймання, оптимізує організацію лексичної роботи (Т. Алієва, Т. Казакова, Н. Карпинська, Л. Колунова, Т. Комарова, Л. Компанцева, І. Осадченко, Ю. Руденко та ін.).

Вивчення особливостей організації лексичної роботи в дошкільних навчальних закладах у процесі образотворчої діяльності дало змогу виявити, що вихователі, застосовуючи переважно одноманітні методи лексичної роботи, не використовують повною мірою художньо-естетичний потенціал образотворчої діяльності для збагачення словника дітей, що знайшло відображення в їхніх відповідях на запитання анкети, співбесідах та численних спостереженнях за організацією освітнього процесу в дошкільних закладах. Ефективні методи активізації мовлення дітей в образотворчій діяльності (словесне малювання, коментар зображеного, штрих-мовлення, акомпанемент зображення, ілюстрування дітьми власних зв'язних висловлювань) використовуються лише в поодиноких випадках.

У другому розділі – **„Експериментальне дослідження реалізації педагогічних умов збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності”** – визначено критерії, показники, схарактеризовано рівні розвитку словника дітей

5-го року життя в процесі образотворчої діяльності; на основі зіставлення результатів констатувального й прикінцевого зрізів експериментально доведено ефективність гіпотетично визначених педагогічних умов збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності.

Структурний аналіз лексичного розвитку дітей 5-го року життя дав змогу визначити критерії, співвідносні з особливостями розуміння й уживання слів та їх відображення засобами образотворчої діяльності. Показниками *змістового* критерію виступили: багатство словника; розуміння й пояснення значення слів і словосполучень за змістом зображеного та розуміння спеціальних термінів образотворчої діяльності, їх відображення засобами образотворчої діяльності; точність й доречність використання слів. Паралельно оцінювалася змістовність малюнків, про що свідчили схожість з оригіналом, адекватність зображення. Показниками *експресивного* критерію стали: інтерес до мовлення та слова в процесі образотворчої діяльності; образність словника в аспекті розуміння й використання дитиною образних засобів; емоційність мовлення. Також оцінювалася виразність малюнків як уміння відображати переживання, почуття, оцінки за допомогою зображувально-виражальних засобів.

За означеними критеріями та показниками було схарактери-

зовано чотири рівні розвитку словника дітей 5-го року життя: низький, середній, достатній і високий. Бідність словника дітей, яких було віднесено до *низького* рівня, обмежувала їхні можливості висловлення власних думок. Розуміння значення слів (зокрема, спеціальних термінів образотворчої діяльності і образотворчого мистецтва) діти демонстрували переважно вказівними жестами, практичними діями чи просто повторенням слова; зазнавали значних труднощів у визначенні й відображенні смислу запропонованих слів засобами малюнка. Діти не виявляли розуміння образних засобів у літературних текстах та творах образотворчого мистецтва, майже не вживали їх у власному мовленні й малюванні. Від мовленнєвого спілкування з експериментатором відмовлялись, ігнорували його, або брали в ньому участь лише в окремих випадках. Характерним було неемоційне мовлення, помилки в слововживанні, заміна слів жестами, показом предмета, мімікою, вигуками. Малюнки дітей з низьким рівнем словника відзначалися лише частковою схожістю з натурою, предметністю зображення та використанням лише одного засобу виразності.

Діти, рівень розвитку словника яких був оцінений як *середній*, виявляли розуміння значення слів і словосполучень (зокрема, спеціальних термінів образотворчої діяльності і образотворчого мистецтва), зазначаючи при цьому лише окремі

ознаки чи їх функціональне призначення; в окремих випадках могли передати їх смисл засобами образотворчої діяльності. Діти цього рівня подекуди вживали в мовленні засоби образності, пояснити їх могли лише за допомогою дорослого. У слововживанні діти припускалися помилок щодо правильності й доречності. Інтерес до спілкування з приводу образотворчої діяльності виявляли лише в окремих ситуаціях – залежно від настрою чи зацікавлення темою розмови, про що свідчило в такому випадку жваве емоційне мовлення. Малюнки дітей із середнім рівнем розвитку словника характеризувалися предметністю (одиничністю зображення), проте були зрозумілими, відображали структуру об'єкта та його основні ознаки. Виразність визначалася не менш як двома засобами.

Достатній рівень розвитку словника характеризувався правильним, точним і доречним використанням у мовленні слів і словосполучень, розуміння яких діти виявляли, пояснюючи їх смисл та відображаючи засобами образотворчої діяльності. Діти могли пояснити значення найбільш поширених спеціальних термінів образотворчої діяльності й частково – термінів образотворчого мистецтва; виявляли розуміння значення образних засобів (переважно епітети й порівняння), могли їх пояснити, проте мало вживали їх в активному мовленні. Із задоволенням вступали в спілкування з експериментатором і однолітками з

приводу образотворчої діяльності, виявляли інтерес до мови, при цьому мовлення було досить емоційним. Малюнки дітей з достатнім рівнем розвитку словника були зрозумілими, відзначалися деталізацією структури й додаткових ознак об'єктів, елементами сюжетності (не менше 2-х об'єктів). Виразність малюнків підкреслювалася відбиттям емоційних характеристик зображуваних об'єктів, використанням не менше трьох засобів виразності.

Високий рівень розвитку словника дітей характеризувався правильністю, точністю й доречністю використання слів, умінням коригувати точність власного слововживання, що сприяло вільному й змістовному висловлюванню власних думок. Діти виявляли розуміння, уміння пояснити значення слів і словосполучень (зокрема, спеціальних термінів образотворчої діяльності і образотворчого мистецтва), а також відображати це засобами малювання; доречно вживали синоніми, антоніми, багатозначні слова; виявляли розуміння образних слів і виразів (епітети, метафори, порівняння). Емоційне мовлення свідчило про інтерес до процесу спілкування, а також до значення слів та їх етимології; діти замислювалися над власним мовленням, намагаючись говорити правильно. Змістовність малюнків дітей з високим рівнем розвитку словника характеризувалася зрозумілістю й сюжетністю зображення (2-3 об'єкти), відображенням

основних і додаткових деталей об'єкта й ознак, характерних рухів та елементів декору. Виразність малюнків підкреслювалася використанням не менш як трьох засобів виразності (кольору, форми, величини або композиції), при цьому колорит малюнка відтворював емоційні характеристики зображуваних об'єктів. Відзначалась оригінальність створених образів.

За результатами констатувального зрізу, переважна більшість дітей виявили середній (45,4 %) і низький (36,1 %) рівні розвитку словника. Достатній рівень було відзначено в 16,8 % дітей, високий рівень розвитку словника виявлено лише в 1,7 % п'ятирічок.

Відповідно до теоретичних засад і принципів побудови експериментального дослідження було виокремлено педагогічні умови, а саме: блочно-тематична організація занять з образотворчої діяльності; відповідність методів збагачення словника основним етапам організації образотворчої діяльності (цілеспрямоване сприймання – обговорення змісту малюнка – малювання – художній коментар у процесі зображення – словесна оцінка малюнка); емоційна насиченість образотворчої діяльності; урізноманітнення засобів утілення образу; поступове введення до словника дітей спеціальних термінів образотворчої діяльності.

У дослідженні розроблено експериментальну модель збагаче-

ння словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності, що передбачала поетапну реалізацію на трьох послідовних етапах – чуттєво-інформаційному, дослідно-експериментальному, комунікативно-творчому – педагогічних умов за допомогою спеціально дібраних для кожного етапу форм, методів і прийомів.

Метою роботи на *чуттєво-інформаційному* етапі було збагачення образів сприйняття та навчання відображення сприйнятого в мовленнєвій і образотворчій діяльності. Формами й методами роботи з дітьми на цьому етапі були: екскурсії-огляди довкілля, екскурсії в природу, спостереження за явищами й об'єктами, лексико-граматичні ігри та вправи („Що росте в саду?“, „Якої частини не вистачає?“, „Склади ціле з частин“, „Скажи який, яка, яке?“, „Що для чого?“ (частини, деталі автомобіля), „Що вміє вантажний автомобіль?“, „Знайди зайве слово“), розгляд предметів, картин, ілюстрацій, малюнків, бесіди, читання літературних творів, емпатійні етюди, психогімнастика, знайомство з творами живопису. Застосування таких методичних прийомів, як детальний розгляд предметів чи об'єктів, їх обстеження, спрямовувались уточнювальними запитаннями, доповненнями; „словесне малювання“, словесна оцінка малюнка – супроводжували, спрямовували й збагачували процес художньо-естетичного сприймання, обговорення змісту малюнка,

малювання й художнього коментаря в процесі зображення, допомагали дітям урізноманітнити засоби втілення образу в малюнку й мовленні. Уведення до словника дітей спеціальних термінів образотворчої діяльності здійснювалося за допомогою пояснень, уточнень, створення спеціальних навчально-мовленнєвих ситуацій.

На першому етапі проводились заняття з образотворчої діяльності та інтегровані образотворчо-мовленнєві заняття з пріоритетом художньо-мовленнєвої або образотворчої діяльності, які було об'єднано в такі блочно-тематичні цикли: „Сонечко” (тема „Спогади про літо”), „Яблука” (тема „Фрукти”), „Осінній наряд дерев” (тема „Дерева восени”), „Вантажні автомобілі” (тема „Транспорт”), „Всім-усім потрібен дім” (тема „Будівництво”), „Вийшов дощик погуляти” (тема „Погода восени”). Цикли становили „змістове поле”; в основу кожного з них покладено певний образ, вибір якого здійснювався з урахуванням інтересів і вподобань дітей 5-го року життя. Причому, образ (за темою циклу) розглядався з різних боків, у сукупності статичних і динамічних його характеристик і властивостей (яблуко як реальний фрукт, у художньому зображенні, оживлений персонаж створеної казки). Алгоритм дій зі збагачення словника у структурі циклу передбачав: а) організацію сприйняття ключового образу (предмета, явища, об'єкта) в

реальній дійсності; надання або уточнення знань про нього; б) уведення нових слів на основі актуалізації знань про ключовий образ у процесі повторного сприйняття або засобами художнього слова, образотворчого мистецтва чи музики; в) сприйняття образу у творах художньої літератури, образотворчого мистецтва або музики з наступним його втіленням за допомогою різноманітних способів: рухів, міміки, пантоміми, в рухливих іграх та різних видах художньої діяльності; г) дидактичні ігри та вправи на закріплення, активне застосування нововведеної лексики в процесі художньої комунікації з теми зображення.

Другий – *дослідно-експериментальний* – етап передбачав занурення дітей у ситуацію пошуку власних способів відображення особистого бачення образів предметів, явищ чи об'єктів довкілля й розуміння відповідних слів та виразів. Цей етап характеризувався посиленням інтеграції, взаємозбагачення двох видів діяльності (мовленнєвої й образотворчої) для найбільш повного відтворення дітьми власного розуміння певного образу: вираження втіленого в картині, ілюстрації чи малюнку образу словом й словесного образу – зображувальними засобами. Цьому сприяло застосування методів і методичних прийомів лексичної роботи, що відповідали певним етапам образотворчої діяльності дітей: загадування й відгадування загадок, лексико-граматичні ігри та вправи (на основі порівняння – „Скажи

навпаки”, „Зима – це добре чи погано?”, „Що буває колючим?”, „Що буває пухнастим?”; на уточнення, пояснення або тлумачення значення слів і словосполучень, зокрема спеціальних термінів образотворчої діяльності та образотворчого мистецтва щодо обладнання й матеріалів, послідовності виконання зображення, кольорів, форми, ліній, величини зображуваних об’єктів, їх просторового розташування, техніки виконання зображення та мистецтвознавчих термінів – „У нас в гостях Незнайко”, „Чому слово так називається?”) – у процесі сприймання предметів чи об’єктів, обговорення задуму, етюди та рухливі ігри-імітації, словесний коментар, що спрямовували й збагачували процес малювання; експериментування в образотворчій діяльності. Роль вихователя на цьому етапі полягала у сприянні втіленню дітьми власного розуміння образу засобами образотворчої та мовленнєвої діяльності, розвитку експериментаторства, дослідництва. Тому переважали індивідуальні й підгрупові способи організації дітей на заняттях. На другому етапі були впроваджені такі блочно-тематичні цикли інтегрованих образотворчо-мовленнєвих занять з пріоритетом художньо-мовленнєвої чи образотворчої діяльності, як: „Сніжинка” (тема „Сніг”), „Зимові сніги природи” (тема „Рослини взимку”); „Ялинка-веселинка”, „Настрій”, „Подарунок” (тема „Новорічне свято”); „Снігренята” (тема „Зимові розваги”), „Чарівні фігури” (тема

„Чарівники”), „Кіт” (тема „Хто як зимує. Домашні тварини”), „Вовк” (тема „Хто як зимує. Дикі тварини”), „Зима” (тема „Пори року. Зима”).

Метою третього – *комунікативно-творчого* – етапу було стимулювання образності, прояву індивідуальності в мовленні в процесі пояснення та коментаря дітьми власних зображувальних робіт. Реалізація тематичних циклів „Смішинка” (тема „День гумору”), „Весна – квітами рясна” (тема „Чому весну називають квітучою”), „Добрі та злі” (тема „Краса душі – доброта”), „Чудова книга – словник!” (тема „Наші книжки”) передбачала проведення інтегрованих образотворчо-мовленнєвих занять з домінуванням мовленнєвої діяльності; інтегрованих образотворчо-мовленнєвих занять з переважанням образотворчої діяльності; комплексних занять, у яких художньо-мовленнєва й образотворча діяльності були рівнозначними елементами. На заняттях активно застосувалася спільна доросло-дитяча партнерська діяльність, забезпечувалась яскрава емоційна атмосфера, що сприяло позитивній мотивації, урізноманітненню засобів утілення образу, збагаченню знань дітей та можливостей втілення власного світосприйняття. Елементи роботи зі збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності інтегрувалися в усі види дитячої активності впродовж дня: спостереження в довкіллі, пошуково-дослідницька діяльність у при-

роді, різні види праці, ігри тощо. На інтегрованих заняттях з образотворчо-мовленнєвої діяльності застосувалися такі методи й прийоми: художня комунікація за змістом образотворчих робіт дітей (індивідуальних і колективних) з використанням уточнювальних, спрямовуючих, оцінних запитань; складання пояснювальних, описових, творчих розповідей у процесі чи за змістом образотворчої діяльності (індивідуальних і колективних), порівняння, зіставлення репродукцій, текстів, малюнків; лексикограматичні ігри („Снігова королева біла, а ще яка?”, „Скажи лагідно”, „Крокуємо смачні слова”, „Відгадай і назви”, „Знайди і назви друзів слова”, „Пояснювалки”, „Малювання словами”), загадування та відгадування загадок, пантомімічні етюди. Структура зазначених форм організації життєдіяльності дітей була різною залежно від завдань і провідного виду діяльності. На останньому етапі навчання позиція вихователя була більш відстороненою, дітям надавалася самостійність у втіленні образу, який вони словесно характеризували, представляли в процесі наступного за малюванням пояснення, розповідання, художньої комунікації за змістом зображеного.

На прикінцевому етапі експериментального дослідження було проведено контрольний зріз з метою з'ясування ефективності визначених педагогічних умов (див. таблицю).

Як свідчать дані таблиці, діти експериментальної групи за-

знали значних позитивних зрушень у розвитку словника. Відтепер на високому рівні за змістовим критерієм перебували 16,4 % дітей, тоді як на констатувальному етапі – лише 0,6 % вихованців. Достатній рівень засвідчили 32,7 % дітей (було 15,1 %). Це відповідно позначилося на показниках середнього рівня: якщо на початку експерименту на середньому рівні знаходилося 52,4 % дітей 5-го року життя, то на прикінцевому етапі дослідження його виявили 43,3 % дошкільників. При цьому кількість дітей з низьким рівнем розвитку словника з 31,9 % на констатувальному етапі експерименту зменшилася до 7,6 % на прикінцевому етапі. Щодо контрольної групи, то, як свідчить таблиця, відчутних позитивних змін у рівнях розвитку словника не відбулося. Так, на прикінцевому етапі було виявлено дітей з високим рівнем – 6,1 %; з достатнім – 28,4 %; середнім – 49,2 % і низьким – 16,3 %, тоді як на констатувальному етапі було відповідно 0,4 %; 15,0 %; 52,8 % і 31,8 %.

Таблиця

**Динаміка розвитку словника дітей ЕГ та КГ (у %)
на констатувальному й прикінцевому етапах**

Критерії	Рівні	ЕГ (%)		КГ (%)	
		до	після	до	після
Змістовий	високий	0,6	16,4	0,4	6,1
	достатній	15,1	32,7	15,0	28,4
	середній	52,4	43,3	52,8	49,2

Експресивний	низький	31,9	7,6	31,8	16,3
	високий	2,9	11,2	2,9	4,3
	достатній	18,8	49,1	18,5	23,5
	середній	38,2	31,3	38,3	50,6
	низький	40,1	8,4	40,3	21,6

За даними експресивного критерію, позитивна динаміка розвитку словника особливо виявилась у показниках низького і середнього рівня: якщо на початковому етапі низький рівень за експресивним критерієм виявлено в 40,1 % дітей, то на прикінцевому етапі цей показник становив 8,4 %; кількість дітей з середнім рівнем розвитку словника з 38,2 % на констатувальному етапі експерименту зменшилася до 31,3 % на прикінцевому етапі. Достатній рівень засвідчили 49,1 % (було 18,8 %), високий – 11,2 % дітей (було 2,9 %). У дітей контрольної групи, за даними таблиці, відчутних позитивних змін у рівнях розвитку словника не відбулося. Так, на прикінцевому етапі було виявлено дітей з високим рівнем – 4,3 %; з достатнім – 23,5 %; середнім – 50,6 % і низьким – 21,6 %, тоді як на констатувальному етапі було відповідно 2,9 %; 18,5 %; 38,3 % і 40,3 %.

Стандартна помилка, обчислена за формулою $m_x = \sigma / \sqrt{n}$, дорівнювала $\pm 0,001$ та була визначена як достатньо мала, що дало підстави констатувати надійність здобутих середніх показників. Достовірність розбіжностей характеристик за всіма

критеріями в контрольній та експериментальній групах після завершення експерименту склала 95 % (розрахунковий t-критерій Стьюдента дорівнює 5,334 при критичному значенні 4,302; $\alpha=0,05$). Достовірність розбіжностей у підготовці дошкільників ЕГ та КГ підтверджена використанням критерію Пірсона χ^2 .

Усі розраховані статистичні дані переконливо підтверджують, що розроблена методика забезпечила вихованцям експериментальної групи більш якісний результат збагачення словника в процесі образотворчої діяльності, ніж дітям КГ, що дає підстави стверджувати, що відмінність одержаних результатів у контрольній та експериментальній групах є істотною.

Отже, результати дослідження підтвердили ефективність визначених педагогічних умов збагачення словника дітей 5-го року життя в образотворчій діяльності.

У **висновках** подано результати дослідження, основні з них такі.

У дисертації досліджено проблему збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності, визначено педагогічні умови, змодельовано процес їх реалізації та експериментально доведено їх ефективність.

1. Збагачення словника дітей в образотворчій діяльності трактуємо як процес кількісного збільшення обсягу нових слів та розширення смислового поля вже знайомих з метою їх

активного використання у зв'язному мовленні, що супроводжує процес зображення, для вираження індивідуального світорозуміння.

2. Особливості розвитку словника дітей 5-го року життя в образотворчій діяльності пов'язані зі схожістю у фазах розвитку мовленнєвої й образотворчої діяльності; з відображенням одних і тих самих ступенів узагальнення; поступовим переходом зовнішнього мовлення під час малювання у внутрішнє; виявленням відмінностей дітей у відбитті в малюнку смислу слів та типологічних особливостей світосприйняття; відмінностями в інтересах до образотворчої діяльності хлопчиків та дівчаток.

3. Виявлено художньо-естетичний потенціал образотворчої діяльності в розвитку словника дошкільників, що полягає в естетичному опануванні світу засобами образотворення – через колір, розмір, лінію, композицію, ритм тощо. Образи, створені засобами кольору, лінії, форми, композиції, стають цільними, яскравішими, якщо опосередковуються мовленням. Те, чого немає в дитячому малюнку, легко й природно заміщується, доповнюється, „домальовується” за допомогою слова. І, навпаки, мовленнєва діяльність в її естетичному аспекті збагачує, спрямовує, стимулює невербальні, зокрема зображувальні творчі прояви дітей. У межах дослідження образотворчу діяльність було використано як засіб збагачення словника дітей 5-

го року життя.

4. Критеріями визначення рівня розвитку словника дітей 5-го року життя в образотворчій діяльності є: змістовий (із показниками: багатство словника; розуміння й пояснення значення слів і словосполучень за змістом зображеного та розуміння спеціальних термінів образотворчої діяльності, їх відображення засобами образотворчої діяльності; точність й доречність використання слів); експресивний (із показниками: інтерес до мовлення та слова в процесі образотворчої діяльності; образність словника в аспекті розуміння й використання дитиною образних засобів; емоційність мовлення).

Результати констатувального етапу експерименту за змістовим критерієм засвідчили, що переважна більшість дітей 5-го року життя перебувала на середньому (52,4 % ЕГ і 52,8 % КГ) і низькому (31,9 % ЕГ і 31,8% КГ) рівнях розвитку словника в образотворчій діяльності. Достатній рівень було відзначено у 15,1 % дітей ЕГ і 15,0 % – КГ, а високий рівень – лише у 0,6 % дітей ЕГ і 0,4 % дітей КГ. Показники експресивного критерію на етапі констатації засвідчили, що майже половина дітей виявила низький рівень розвитку словника (40,1 % ЕГ і 40,3 % КГ). Середній рівень засвідчили 38,2 % дітей обох груп, достатній – 18,8 % дітей (ЕГ) і 18,5 % дітей (КГ). Високий рівень було відзначено у 2,9 % дітей обох груп.

5. Визначено педагогічні умови збагачення словника дітей в образотворчій діяльності: блочно-тематична організація занять з образотворчої діяльності на основі інтеграції; відповідність методів збагачення словника основним етапам організації образотворчої діяльності (цілеспрямоване сприймання – обговорення змісту малюнка – малювання – художній коментар у процесі зображення – словесна оцінка малюнка); емоційна насиченість образотворчої діяльності за рахунок урізноманітнення засобів втілення образу; поступове введення до словника дітей спеціальних термінів образотворчої діяльності.

6. У дослідженні розроблено модель поетапної реалізації умов збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності. Метою першого – чуттєво-інформаційного – етапу було збагачення образів дитячого сприйняття та формування вмінь відображати сприйняте лексичними та зображувальними засобами. У процесі впровадження блочно-тематичних циклів занять застосовувалися методи та прийоми розвитку словника, що відповідали основним етапам образотворчої діяльності: детальний розгляд, обстеження, спостереження, художнє читання чи розповіді вихователя, розгляд картин, ілюстрацій чи дитячих зображувальних робіт – у процесі художньо-естетичного сприймання; емпатійні етюди, психогімнастика, уточнювальні запитання – під час обговорення задуму; „сло-

весне малювання”, лексико-граматичні ігри та вправи – в процесі малювання й художнього коментування зображеного. На другому – дослідно-експериментальному – етапі організація роботи сприяла пошуку дітьми способів відтворення власного бачення образів предметів, явищ чи об’єктів довкілля й розуміння відповідних слів та виразів – в образотворчій діяльності. Зазначена мета реалізовувалася шляхом використання системи тематично об’єднаних циклів занять, лексико-граматичних ігор та вправ, специфічних для кожного з етапів образотворчої діяльності (загадування й відгадування загадок, порівняння літературних творів, картин чи ілюстрацій, тлумачення значення слів і словосполучень, уточнювальні запитання, ігри-імітації, експериментування із засобами образотворчої діяльності), що сприяло урізноманітненню способів утілення образу в слові й малюнку. На третьому – комунікативно-творчому етапі – проведення тематичних циклів занять спрямовувалося на стимулювання вживання дітьми образних засобів на різних етапах образотворчої діяльності, зокрема в процесі пояснення та коментаря власних зображувальних робіт. Збагаченню словника спеціальною термінологією образотворчої діяльності й образотворчого мистецтва сприяли: художня комунікація за змістом образотворчих робіт (індивідуальних та колективних), складання пояснювальних, описових, творчих розповідей у процесі чи

за змістом малюнків, порівняння зображувальних робіт, бесіди, лексико-граматичні ігри, загадування й відгадування загадок, пантомімічні етюди тощо.

7. Виявлені в процесі проведеного контрольного обстеження позитивні зміни в розвитку словника дітей експериментальної групи переконливо довели ефективність педагогічних умов збагачення словника. Так, високий рівень розвитку словника відзначено у 13,8 % дітей (КГ – 5,2 %), достатній – у 40,9 % дітей (КГ – 25,9 %), середній – у 37,3 % (КГ – 50 %) й низький рівень – у 8 % (КГ – 18,9 %). Отже, експериментально доведено, що впровадження визначених педагогічних умов сприяє збагаченню словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності.

8. Установлено закономірний зв'язок між багатством словника, увиразненням дитячих малюнків та їх коментарем. Так, збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності відбувається шляхом поступового переходу від організації вербалізованого супроводу процесу сприйняття предметів, явищ, об'єктів довкілля (на першому етапі); художньо-мовленнєвого коментування їх особливостей під час зображення (на другому етапі) – до словесного презентування дітьми своїх зображувальних робіт (на третьому етапі). Це дає змогу закріплення й активізації нововведеної лексики, сприяє інди-

відуальності та виразності образотворчих робіт і також їх словесної характеристики.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в теоретичній та технологічній розробці проблеми збагачення словника в художньо-мовленнєвій діяльності дітей 5-го року життя (музично-мовленнєвій, театральньо-мовленнєвій).

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Макаренко С. І. Особливості становлення процесу розуміння значення слів на початковому етапі розвитку дітей / С. І. Макаренко // Зб. наук. пр. : Педагогічні науки. – Вип. 50. – Ч. 1. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – С. 201 – 206.

2. Макаренко С. І. Про що говорить дитячий малюнок? / С. І. Макаренко // Вісник Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2010. – №7 (194). – Ч. II. – С. 9 – 19.

3. Макаренко С. І. Формування естетичної логосфери дошкільнят в образотворчій діяльності / С. І. Макаренко // Дошк. виховання. – 2010. – № 4. – С. 8 – 12.

4. Макаренко С. І. Аналітичний огляд дослідження з розвитку словника дітей в дошкільній лінгводидактиці / Н. В. Гавриш, С. І. Макаренко // Гуманітарний Вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Гри-

горія Сковороди” : наук.-теорет. зб. [„Актуальні проблеми психолінгвістики”], (17 – 18 жовт. 2008 р.). – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 15. – С. 7 – 10.

5. Макаренко С. І. Образність мовлення та малюнок в дошкільному віці / С. І. Макаренко // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. (спецвип.) : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [„Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб’єктної парадигми освіти”], (17 – 18 трав. 2007 р.). – Слов’янськ : Вид. центр СДПУ. – 2007. – С. 393 – 398.

6. Макаренко С. І. Особливості словника хлопчиків та дівчаток 5-го року життя в процесі образотворчо-мовленнєвої діяльності / С. І. Макаренко // Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : наук.-теорет. зб. – Вип. XXII : [„Актуальні проблеми психолінгвістики”], (25 – 26 жовт. 2007 р.). – Переяслав-Хмельницький, 2007. – С. 48 – 53.

7. Макаренко С. И. Современные подходы к организации художественно-творческой деятельности дошкольников / А. И. Михайлова, С. И. Макаренко, С. А. Иварлак, Е. А. Михеева. – Донецк : ИППО, 2005. – 166 с.

Анотація

Макаренко С.І. Збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – Державний заклад „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського”. – Одеса, 2010.

У дисертації досліджується проблема збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності. Визначено педагогічні умови збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності (блочно-тематична організація занять з образотворчої діяльності на основі інтеграції; відповідність методів збагачення словника основним етапам організації образотворчої діяльності (цілеспрямоване сприймання – обговорення змісту малюнка – малювання – художній коментар у процесі зображення – словесна оцінка малюнка); емоційна насиченість образотворчої діяльності за рахунок урізноманітнення засобів втілення образу; поступове введення у словник дітей спеціальних термінів образотворчої діяльності) та експериментально перевірено їх оптимальність; на основі визначених змістового й експресивного критеріїв схарактеризовано рівні розвитку словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності: високий, достатній, середній, низький.

Ключові слова: збагачення словника, діти 5-го року життя, образотворча діяльність, педагогічні умови.

Аннотація

Макаренко С.И. Обогащение словаря детей 5-го года жизни в процессе изобразительной деятельности.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Государственное учреждение „Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского”. – Одесса, 2010.

В диссертации исследуется проблема обогащения словаря детей 5-го года жизни в процессе изобразительной деятельности.

В первой главе „Теоретические основы развития словаря дошкольников” раскрыты научные подходы к изучению развития словаря в дошкольном детстве; раскрыто содержание понятия „обогащение словаря детей в процессе изобразительной деятельности”; охарактеризованы особенности развития словаря детей 5-го года жизни в процессе изобразительной деятельности; выявлен её художественно-эстетический потенциал в обогащении словаря детей.

Художественно-эстетический потенциал изобразительной де-

тельности в обогащении словаря детей 5-го года жизни связан с её возможностями обеспечить эстетическое восприятие и отражение ребенком окружающего мира средствами изображения (с помощью цвета, линии, формы, величины, композиции, ритма и др.). Речевая деятельность, с одной стороны, направляет, стимулирует содержательность и выразительность изображения, с другой, – под влиянием творческого процесса получает мощный толчок для своего обогащения и развития. Обогащение словаря детей в процессе изобразительной деятельности определено как увеличение количественного объёма новых и расширения смыслового поля уже знакомых слов с целью их активного использования в связной речи, сопровождающее процесс изображения и позволяющее отобразить индивидуальность миропонимания.

Во второй главе „Экспериментальное исследование реализации педагогических условий обогащения словаря детей 5-го года жизни в процессе изобразительной деятельности” определены критерии, показатели, охарактеризованы уровни развития словаря детей 5-го года жизни в процессе изобразительной деятельности; на основе сопоставления результатов констатирующего и контрольного срезов экспериментально проверены гипотетически выделенные педагогические условия обогащения словаря детей 5-го года жизни в процессе изобразительной дея-

тельности, подтверждена их оптимальность.

В процессе исследования были определены критерии оценивания уровня развития словаря детей 5-го года жизни в процессе изобразительной деятельности, а именно: 1) содержательный с показателями: богатство словаря; понимание, пояснение значения слов и словосочетаний по содержанию изображения, а также понимание специальных терминов изобразительной деятельности, их отображение средствами изобразительной деятельности; точность и уместность использования слов; содержательность рисунков; 2) экспрессивный с показателями: интерес к речи и слову в процессе изобразительной деятельности; образность словаря в аспекте понимания и использования ребёнком образных средств; эмоциональность речи; выразительность рисунков.

На основе теоретического анализа и изучения организации лексической работы в процессе изобразительной деятельности в практике работы дошкольных учреждений были выделены педагогические условия обогащения словаря детей 5-го года жизни в изобразительной деятельности, а именно: блочно-тематическая организация занятий по изобразительной деятельности; соответствие методов обогащения словаря основным этапам организации изобразительной деятельности (целенаправленное восприятие – обсуждение содержания рисунка – рисование – художественный

комментарий в процессе изображения – словесная оценка рисунка); эмоциональная насыщенность изобразительной деятельности; разнообразие средств передачи образа; постепенное введение в словарь детей специальных терминов изобразительной деятельности. Реализация педагогических условий в ходе эксперимента охватывала три последовательные этапа: чувственно-информационный, опытно-экспериментальный, коммуникативно-творческий, каждому из которых соответствовало и специфическое содержание и организация процесса обучения.

По результатам формирующего этапа эксперимента отмечена позитивная динамика в развитии словаря детей экспериментальной группы. Показатели высокого уровня развития словаря по содержательному критерию составили 16,4 % (КГ – 6,1 %) и по экспрессивному – 11,2 % (КГ – 4,3 %); достаточного – 32,7 % по содержательному критерию (КГ – 28,4 %) и 49,1 % по экспрессивному критерию (КГ – 23,5 %); среднего – 43,3 % по содержательному (КГ – 49,2 %) и 49,1 % по экспрессивному критерию (КГ – 50,6 %). Особенно значительные сдвиги произошли по показателям низкого уровня: в экспериментальной группе показатель по содержательному критерию составил 7,6 % (КГ – 16,3 %) и по экспрессивному 8,4 % (КГ – 21,6 %), что подтвердило справедливость гипотезы.

Ключевые слова: обогащение словаря, дети 5-го года жизни,

изобразительная деятельность, педагогические условия.

Annotation

Makarenko S. I. Vocabulary enrichment of five-year children in the process of art activity. – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences on the specialty 13.00.02 – theory and methodics of teaching (Ukrainian language) – South Ukrainian State National University named after K.D. Ushinsky – Odessa, 2010.

Thesis researches the problem of vocabulary enrichment of five-year children in the process of art activity. It defines pedagogical conditions for vocabulary enrichment of five-year children in the process of art activity (unit-thematic organization of classes in art on the integration basis; correlation methods of vocabulary enrichment with the main stages of art organization (purposeful perception – discussion of contents of the picture – drawing – art comments in the process of depiction – verbal assessment of the picture); emotional satiation of art process on account for the diversification of ways of image embodiment; gradual introduction of special terms of art into children's vocabulary and experimental proof of their optimum; on the basis of defined contextual and emotional criteria thesis characterizes levels of vocabulary development of five-year children in the process of art activity: high, satisfactory, intermediate, low.

Key words: enrichment of vocabulary, 5-year old children, art activity, pedagogical conditions.